

ИЗ „ДНЕВНИКА 1941/'

Уторак, 2. септембар

Јуримо нас пет ка Крупњу да узмемо учешћа у борби, јер се она води увелико. Дограбили смо и пушке од сељака,- примичемо се Крупњу; борба не престаје; немамо везе; журимо се и тражимо везу. Наилазимо на четнике, на једну групу која са, сувише велике даљине дејствује безуспешно. Саветовали смо нареднику да промени положај. Послушао нас је и одмах отишао да заузме бољи положај. Тражимо даљу везу,- тражимо наше партизане. Примакли смо се до саме вароши и тек тада смо били начисто да су Немци истерани из града и да се још само држе у болници и фабрици. Борба бесни. С времена на време одјекне по један топ и улива нам поверење у успех...

Из даљине је допирао звук мотора. Нисмо се надали авионима, али су ипак дошли. Иза брда се појавила два лака авиона. Распрштали смо се по шуми и испод дрвећа као јаребице. Заклона има доста. Ја ускочим у једну ледару; заклон одличан од митраљеза, а ако тресне бомба, онда ме не би нико нашао у овој рупчаги. Опасност је прошла. Извлачимо се из склоништа; сакупљамо се и дискутујемо о свему.

„Другови, опет авиони!" рекао је неко. Сада су нас посетила три непријатеља; један је био бомбардер, а два су била ловци. Испитали су све шуме, летећи ниско. Митраљези су сипали оловна зрна из своје утробе. Фијукало је око нас. И тај бес је престао и опет смо се вратили на друм да чекамо људе које смо били послали по везу. Падали су коментари о дејству митраљеза, о хиљадама хитаца које је избљубао тај фашистички гад, а да није успео да уједе ни једног борца за слободу. „То су усташке шклопоције, нису то немачки авиони", рекао је један партизан. Не могу Немци да одвоје ни један апарат јер им „Баћушка" „слупао цименту".

Чекали смо дуго на везу са штабом. Већ пролазе први рањеници, наши партизани. Ја сам био остао без пушке, јер сам је дао једном борцу који је желео да се бори, а није имао оружја. Сада саветујем овом рањенику⁷ да ми да пушку која њему не треба за

неколико дана. Нудим му свој штап за поштапање, који је згоднији од пушке, и он ми предаје пушку. Осмотрио сам је, напунио и бацио о десно раме. Поред пиштоља имао сам и пушку.

Нови „гости“ појавили су се иза брда; опет тројица. Чича је зачас ускочио у ледару и, како је ушао у недра ове велике и дубоке рупе, Чича је сео у један угао и почео свој дневник, да би бар штогод искористио у овој „беспослици“. Друг Брале је, улазећи у јаругу још с једним другом, направио шалу на рачун Чиче и његова дневника. Митраљеци са тих огромних тичурина сипали су своја бљештава зрна. Затрештале су гранате у самој вароши, а потом су се удаљили.

Чекали смо на улици. У сусрет нама, журним корацима, долазио је један партизан у чизмама, у суром капуту са опасачем преко њега и немачким пиштољем о бедрима. Имао је мале, жуто, нимало неговане брчиће, са жутом запуштеном брадом и дугом жутом косом. Ја сам га посматрао и не бих се могао одмах сетити ко је тај човек, да неко од партизана није повикао: „Ено га ЖикицаГ“. Пошао сам му у сусрет. Он ме је препознао и, стегнувши руку један другоме, пољубили смо се. Наш сусрет био је срдачан, јер се сретамо у данима борбе за слободу српског народа, а ово је и први сусрет нас двојице после одласка друга Жике у Шпанију.

Нашли смо се са командантом. Вршили припреме за напад у току ноћи. Пошао сам у шуму да се видим с партизанима из колубарске чете и са својим сином. Већ смо се нашли са Колубарцима, поздрављамо се, стискамо руке један другоме; падамо у загрљај један другоме. По неколико питања на један мах из десетине грла наших другова за другове партизана у Колубари. Хоће све да знају ови људи. Чича се једва сналази; једва стиже да одговара на сва питања својих другова.

Кроз шуму, ломећи грање под ногама, приближавао се један младић у сељачком гуњу са шајкачом на глави, која је била толико стара и поабана као да је запамтила минули рат из 1914—1918. године. Овај младић имао је на себи немачке плаве панталоне и обичне војничке цокуле. Био је кратко ошишан и необријан. Чича се подигао и пошао у сусрет сину.. . „О, ти си већ овде“, рече младић, а Чича прилазећи рече: „Јесте, друже командире“. Загрлио сина и пољубио га.. .

После пет минута разишли су се и сваки је отишао на свот посао.

... Код руководства партизанског одреда и руководства војночетничког одреда преговарало се о јединству акције и постигнути су јединствени резултати. По томе споразуму целокупна снага четничких одреда нападала је с десне стране Крупња, од брда Гјулин — Милутинов гроб. Њихова снага била је појачана са још две десетине партизанских одреда. Центар напада и леву обалу реке, која протиче кроз Крупањ, преузели су партизани; све је било организовано и чекали су на почетак.

Из слободног дела вароши, где су биле концентрисане све снаге партизанских одреда, очекивао се полазак. Ноћ је била облачна, прилично хладна. Људи су били неиспавани и, у очекивању напада, спавали по улицама, испод стреја, по кафанама на поду. Неки су спавали седећи на столицама.

Око десет часова ноћу, промицали су партизански борци преко дрвеног моста ка главној улици. Прво су ишли бомбаши, па онда два вода пешака — партизана. Фигуре се примицале без шана без икаквог шума. Прикрадали се партизани као мачке. Остала снага ваљевског-пешадијског ослободилачког одреда, вратила се у шуму поред реке, стазицама којима само пешак може проћи, пузили су партизани. Положај према болници, одакле је долазио најјачи удар непријатеља, био је поседнут. Партизани су журно копали заклоне да се одбране од непријатељских зрна.

Чича је у ноћи, идући иза својих Колубараца, успут нашао једно мало ашовче и понео га. Сад му је добро дошло. Он се журио да направи добар заклон. Кад је ископао себи заклон, утврдио га са две плочасте стене. У ископану јаму набацао је грање, да не би лежао на голој земљи, и заузео бусију. На уговорени знак десетари су дали знак за почетак борбе. Зациктале су пушке; посукљали ватрени језици на излазу из цеви. Са супротне стране гроктали су непријатељски митраљеви. Пламени језици досезали су од болнице до наших редова, прелетајући реку. Борба је почела и постајала све јача, све жешћа, Зрна су звиждала, кресала грање око нас. Праштали су праменови земље испред и иза нас, али погодака није било. Осветљавајуће ракете бљештале су око нас; осветљавале бучну и валовиту реку испред нас и лепо су се видели мутни таласи ове планинске реке. После сваког осветљавања положаја следили су нови и прецизнији напади непријатеља. Иза мојих леђа, поред самог увета, с леве стране громко је пуцала једна пушка у рукама младића који није имао више од 17 година. Уши су ми заглувиле од те блиске пуцњаве и молио сам младога друга да се мало удаљи с пушком. Дугачак ланац бораца непрекидно је пуцао.

„Другови, прекините паљбу!”, напрегнутим гласом викао је водник. Паљба је и даље трајала. „Рањен сам, другови!”, викнуо је један младић. „И ја сам лако рањен, другови!”, јавио се други. Паљба је престала. Чича је пришао рањеном другу. Он је лежао на месту одакле је пуцао. „Другови, има ли ко завојног материјала?” питао је Чича. Нико се није јавио. „Ех, како то да нико није понео завој, а пошли сте у борбу”, љутио се Чича. Није се јавио ни болничар. Санитетска служба није била организована. Чича је подвезао рану и упутили су оба друга у болницу. За време ове паузе, Чича је предао своју гтушку куриру, који је желео да узме учешћа у борби. Уступио му је и своје место.

Он је узео пушку од рањеног друга; цев је била врућа и Чича осети топлину у десној шаци. Борба је поново почела. Чича је

тражио себи заклон. Приљубио се уз један бедем, висок неколико метара, и, пошто је изабрао место подесно за учвршћивање ногу, почео је пуцати.

Киша је почињала ромињати; плаха, ситна и топла киша. Курир, који није морао учествовати у борби а добровољно се пријавио дрхтао је десно од Чиче, јер га је спопала маларија. Чича га ЈС повукао у позадину борбеног ланца, а сам је заузео његово место, управо своје прво место одакле је од почетка борбе пуцао на болничку зграду на којој су били немачки митраљежи...

Киша је јако лила; људр! су, без заклона од ње, непомично лежали на својим местима. Из неба су изложени јакој киши; испод њих подилазила је вода, а испред њих долазила су митраљеска зрна непријатеља. Борба је била у пуном јеку, праћена свим могућим недаћама. Чичи није помогло подметнуто грање испод трбуха, јер је и кроз њега подишла вода и оквасила га. „Друже Драгославе, дај брже ону кожную торбу“, викао је Чича маларичном куриру из позадине строја. Добивши торбу, подметнуо је испод леве бутине и тако је спасао воде своју болесну ногу.

Плава ракета, бачена од наше стране циљу, просецала је ноћну тмину и за собом остављала једну танку, светло-плаву линију чаробне боје у овој мрачној и кишној ноћи. То је био знак за обустављање живе и брзе борбе и прелазак на лагану, појединачну паљбу под сами кров болничке зграде, како би се заштитили бомбаши и динамиташи, који су под најтежом ватром непријатељских митраљеза имали да изврше свој задатак.

С напрегнутом најњом очекивали смо тај тренутак. Сваки делић снаге био је концентрисан на тај моменат који су припремали наши јунаци. Они су, користећи се јаком ватром с обе стране, густом помрчином која је настала услед наглога надоласка црних и кишних облака, пузили по земљи неосетно и неопажено се провукли под мртвачницу, удаљену од болничке зграде неких 30 — 100 метара. Такав је био план за извођење задатка. Међутим, наши извештачи, који су обавестили команданта да у капели мртвачнице нема непријатеља, били су погрешили. И ту као предстража ове фашистичке банде, био је постављен митраљез, на који су наши партизани наишли. Бомбе су већ употребљене. Земља се тресла од експлозија. Та заглашна грмљавина убојних оруђа у овој мрачној ноћи изазвала је код свих учесника наших ослободилачких чета једно: убеђеност у коначну победу у овој битки, а код непријатеља страх и колебање. Убацивање бомби у подруме и просторије на првом спрату болничке зграде, ове тврђаве коју је непријатељ изабрао за борбу, тврђаве коју је наш „Црни“ назвао правим Алказаром, нагонио је страх у кости непријатељу. Митраљез у мртвачници нанео је много бриге и задавао много муке нашим партизанима-бомбашима и динамитерцима, јер је мртвачница имала да послужи као један заклон за напад на ову тврђаву, и прва брига наших бораца била је да се овај непријатељ уништи.

Један од наших партизана успео је да га потпуно уништи убацивши бомбу у мртвачницу. Још нисам могао дознати име тог јунака и ко зна да ли ће се тај херој моћи уопште ц пронаћи, јер се један број од њих није вратио са живима из ове тешке и страшне ноћне битке. Борба се постепено стишавала, као каква ужасна олујина, после које се повраћа мир и тишина.

— Другови, река носи два леша, два човека за које се не зна да ли су рањени, да ли су уопште живи, не знам, — рече један партизан...

Са болничке зграде није престајала палба, с наше стране је ипак од недисциплинованих партизана била испалена по нека пушка и то је онемогућавало испитивање ситуације и приближавање наших јуришних одреда к циљу. По већ датим директивама, после ове очајне борбе, требало је да дође до јуриша на утврђену болничку зграду. Пушкарање са наше стране требало је да престане потпуно...

Поред саме обале реке, са супротне стране од нас, чули су се тихи разговори партизана који су се прикрадали. „Не пуцајте, другови, ми смо партизани“, препознали смо глас нашег храброг друга Стеве. Неко се оклизнуо у реку. Чули смо јасно бућкање у води. Један од наших бомбаша успео је да се пребаци преко реке. Он нам је причао да је чуо да, се у самој згради нешто догађало. Чуо је неко жучно препирање међу Немцима, а затим и револверске пуцње. Ово се догађало одмах после позива на предају од стране наших другова. Чули смо прво гласне дозиве, упућене нама који смо били на левој обали реке. Друг Раде је с великим напрезањем викао: „Другови, не пуцајте! Изгледа да ће се непријатељ предати“. Ми смо замукли потпуно. Он је викао даље, до промуклости, на немачком језику и позивао Немце да се предају.

Ми смо ћутали, залепљени за, земљу. Немци су умукли. Тишина је била потпуна. Само је река пркосно „певала своју песму“; јурила исто тако бесно као и раније. Киша је досадно шибала по партизанима који су били у лежећем ставу, прокисли до голе коже. Нигде сувог места, што кажу, ни испод пазуха.

Попушили смо по цигарету заклањајући је руком од непријатеља. Друг Раде је за време затишја позивао на предају, дуго викао и нас опомињао да не пуцамо. „Не пуцајте. Немци су истакли белу заставу!“ Ми смо ћутећи очекивали исход наше борбе и стрпљиво подносили кишу. До предаје није дошло.. .

— За десет минута извршите напад на болницу, прегазите реку ако се може, у противном повуците се кроз варош и преко моста заобиђите реку, грмео је непознати глас. Митраљези с болнице ступили су у дејство. Киша од куршума ћопкала је по реци, као кад гладне рибе пред кишу искачу из воде ради хватања инсеката, и правили јасне шумове. Река се није могла прећи. Док смо успели да пронађемо остатак чете и њеног командира, кога није било ту (лично је с водницима изнео једног тешког рањени-

ка), дошла је друга наредба. јаким гласом викао је познати нам бас друга Раде:

— Останите где сте. Отворите што јачу палбу јер се ови гадови не предају.

Поново је почела јака пушчана ватра и с једне и с друге стране. Бомби није било. Чуле су се две јаке детонације, вероватно су долазиле од динамита, можда од неког скривеног партизана који се био негде притајио па чекао подесан мОхменат да „избљује“ свој експлозив. С времена на време мали топчић, којим су руковали наши савезници четници, задавао је страх фашистима.

На хоризонту су се јасно оцртавали знаци ране зоре. Полако је одлазио сутон ноћи а с њим, како се удаљавала ноћ, ублажавала се борба. Престала је та убитачна ватра која нам је још увек одзвањала у ушима. ..

— Друже, нешто ме јако тишти на десном образу испод самог ока. Погледај, ево овде. Не знам шта је то. Могло би се десити да је какав тврди предмет одскочио од пушчаног зрна, или да ме је пушка лупнула, јер има обичај понекад да се узјогуни, да се тргне врло јако. Ја сам јој истина схватио нарав и чврсто Је држим. Мора да је каква плочица изазвала овај удар — рекао је Чича и опипао руком затечено место на јагодици. Под руком осетио је повећи брежуљак рекавши:

— Охо... Па то није баш тако мала ствар. Али не мари ништа, сећаћу се бар дуже времена ове народне борбе за ослобођење Крупња...

— Друже Чича, зашто ти сада не одеш да се склониш и одмориш? Борбе сада неће бити, а ти и не мораш с нама бити рече водник.

... У свитање дана Чича се пењао уз једну литицу која Је била висока преко двадесет метара, а права скоро као зид. Успут је наишао на две групице: на једном месту три, на другом два партизана, заспали у шуми. Те две групице партизана личиле су на овој литици као два залепљена ластина гнезда негде на високом зиду. Киша је лила и хладила, ове уморне младиће који нису осећали њене млазове. Чича их је дрмусао, али су они остали непомични.

— Друже Спасојевићу, овде леже људи, а испод њих је мокро. Вода подлива, а киша их бије. Они неће осетити ако ви одете одавде и изгубиће се. Пробудите их па нека их међу вама, рече Чича и настави пут према граду.

Са Чичом је ишао курир Колубарске чете и подрхтавао од зиме. Журили смо да би се загрејали. Чича је претрчавао извесна места да би се загрејао.

... На самом врху ове шуме дознали смо да је ту био командант још с неким другом. Пожурили смо да их стигнемо. На самом мосту нашли смо команданта и друга Црног коме се нисмо овде надали.

— Ено га! Кад си ти дошао овде? рече Црни.

— Дан-два раније, и ето једва да пронађем штаб, рече Чича.

— А шта ти је то отекло испод ока, разбијена ти је јагодица, рече Црни.

То је ситница. Био сам у борби целу ноћ. Мокар сам и прозебао, неиспаван, али сам добро. Сад ћемо негде у кућу па ћемо се осушити, рече Чича.

— Ама ти си и прошли пут био опоменут због недисциплине ради учешћа у борби. То ти, богами, Партија неће опростити, а сада си, ето, опет ишао у борбу, и то на опасном месту. Не може тако више, друже, рече Црни.

— Ама било ми је некако незгодно да не учествујем у овој великој борби. Просто нисам могао да се уздржим, а да не одем. Ех, да знаш само како је то била дивна борба. Ноћне борбе су, просто речено, чаробне, интересантне, рекао је Чича смешкајући се.

—• Јеси ли видео сина Мишу, упита Црни.

— Да, синоћ, пред борбу и учествовао сам у борби у његовој чети, рече Чича.

Дошли смо у варош. Јутро облачно, тмурно, киша не пада. Долину реке и болницу обавија густа магла као да сама природа жели да сакрије пустош и страхоте ноћашње борбе. Све је мирно као што то бива после великих бура.

У кујни куће председника општине сушили су се људи из руководства. Истодобно водили су се преговори између представника војночетничких чета и представника партизанског Ваљевског одреда. Представници четника изјавили су да су врло задовољни борбеношћу, храброшћу и понашањем у борби и ван ове са свима нашим људима. Поручник Мартиновић признао је да морал људства које он води (четници) није на достојној висини; да су многи бежали из борбе; да нису дисциплиновани и тражио је да се сви њихови људи из војног четничког одреда, приликом стапања са партизанима растуре, тако да буду измешани између партизана ради моралног уздизања и политичког изграђивања и држања истих у „чврстој руци партизана”. После дуже дискусије, постигнута је пуна сагласност о стапању ова два одреда; о продужењу заједничких акција под руководством јединственог штаба. Задржано је исто руководство, проширено са још два руководиоца. За начелника штаба одреда дошао је поручник Мартиновић, за заменика политичког комесара овог штаба дошао је свештеник Влада Зечевић, као представници војночетничких чета.

Време се полако рашчишћавало. Овде — онде пробијали су се топли зраци преподневног сунца. На местима где је у току прошле ноћи вођена страшна заглашна борба, чуо се сада по неки цуцањ. То су наши храбри одреди који су остављени да држе непријатеља у шаху у опседнутим тврђавама. . .

Изнад Крупња шест „штука“ крстарило је и својим досадним зујањем мотора изазивали страховиту ларму. Митраљеска паљба била је нарочито обимно просута по околним шумама Крупња, а овде — онде и по која разорна бомба узнемирила би становнике шуме. Све те акције остале су без резултата. Над самим Крупњем преко шест сати крстарили су „штуке“ и испуштале своје разорне бомбе величине од петстотина килограма. Ова акција „штука“ имала је за задатак да се под њеном заштитом извуку немачке снаге из опседнуте тврђаве. Већ око четири по подне Немци су почели да евакуишу своје снаге.

Ноћ се ближила и „штуке“ су оставиле град. Наше снаге су се дале на посао. Потере за Немцима отишле су у правцу њихова одступања. Већ у току ноћи почели су пристизати наши партизани и четници са заробљеницима, са неколико великих кола материјала. Огромне количине муниције и оружја, два камиона, три или четири мала аутомобила, моторцикла и бицикли. . .

(Из књиге „Дневник 194Г“, Београд, 1951).

Драгојло ДУДИЋ